

УДК376.5.015.31-056.24/.3:159.954-047.37

Марина Омельченко,

доктор психологічних наук, професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії,

neckaa87@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8292-1791

Omelchenko Maryna,

Doctor of Psychological Sciences, Professor of Department of Special Pedagogy and Inclusion

Тетяна Кузнецова,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії,

kuznetsovatt@ukr.net

ORCID ID 0000 0001 5161 8327

Kuznetsova Tetyana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of Department of Special Pedagogy and Inclusion

Катерина Світлична,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, факультет спеціальної освіти,

konkurs.svetlichnaya@gmail.com

Svitlychna Kateryna,

student of second (Master) level of higher education

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»,
вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна, 84116

Donbas State Pedagogical University,

st. General Batyuk, 19, Slovjans'k, Ukraine, 84116

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ СЕРЕДНЬОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

TO THE PROBLEM OF STUDYING CREATIVE ABILITIES IN CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS OF SECONDARY SCHOOL AGE

Анотація. Статтю присвячено проблемі вивчення творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами середнього шкільного віку. *Мета статті* – проаналізувати результати констатувального експерименту, присвяченого визначенню рівня розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами середнього шкільного віку. Для досягнення представленої мети було застосовано теоретичні та емпіричні *методи*. Шляхом аналізу наукової літератури вдалося з'ясувати ступінь розробленості дослідницької проблеми й визначити підґрунтя для проведення експериментальної діяльності. Емпіричні методи (експеримент, тестування, опитування, спостереження й бесіда) дали змогу дослідити стан творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку. Відповідно до цілей експериментального дослідження було підібрано діагностичний інструментарій – тест креативності Ф. Вільямса (за модифікацією Н. Бельської). Діагностична діяльність за даною методикою передбачала три етапи роботи: тестування дивергентного мислення; опитування учнів з ООП з метою самооцінки особистісних якостей, пов'язаних з творчою активністю; опитування педагогів та батьків з метою оцінки творчих здібностей дітей, як і в попередніх двох тестах, що дало змогу порівняти результати. *Результати* констатувального дослідження представлено у статті узагальненими рівнями розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами середнього шкільного віку. Більшість дітей (60 %) продемонстрували середній рівень розвитку творчих здібностей: проявляли інтерес до творчої діяльності, виконували завдання скоріше на репродуктивному рівні, ніж креативному. 40 % досліджуваних було віднесено до групи учнів з низьким рівнем розвитку творчих здібностей, творча активність в них фактично не

проявлялася. Отримані результати дозволили зробити висновки щодо необхідності проведення корекційно-педагогічної роботи з формування творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку і доцільність розроблення й реалізації наступного (формувального) етапу експериментальної діяльності.

Ключові слова: розвиток творчих здібностей; творча діяльність; тестування креативності; учні з особливими освітніми потребами.

Abstract. This scientific article is devoted to the problem of studying the creative abilities of students with special educational needs of secondary school age. *The purpose of the article* is to analyze the results of a ascertaining experiment dedicated to determining the level of development of creative abilities of students with special educational needs of middle school age. To achieve the presented goal, theoretical and empirical *methods* were applied. Through the analysis of scientific literature, it was possible to find out the degree of development of the research problem and determine the basis for conducting experimental activities. Empirical methods (experiment, testing, survey, observation and conversation) allowed to investigate the state of creative abilities of middle school students with special education. In accordance with the goals of the experimental study, a diagnostic tool was selected – the creativity test of F. Williams (modified by N. Bielska). Diagnostic activity according to this method involved three stages of work: testing divergent thinking; a survey of pupils with OOP for the purpose of self-assessment of personal qualities related to creative activity; survey of teachers and parents in order to assess children's creative abilities, as in the previous two tests, which made it possible to compare the results. *The results* of the ascertainment study are presented in the article as generalized levels of development of creative abilities of students with special educational needs of middle school age. The majority of children (60%) demonstrated an average level of development of creative abilities: they showed interest in creative activities, performed tasks on a reproductive rather than a

creative level. 40% of the subjects were assigned to the group of students with a low level of development of creative abilities, creative activity was not actually manifested in them. The obtained results made it possible to draw *conclusions* about the necessity of conducting corrective and pedagogical work on the formation of creative abilities of students with special education of secondary school age and the feasibility of developing and implementing the next (formative) stage of experimental activity.

Key words: development of creative abilities; creative activity; creativity testing; students with special educational needs.

Актуальність дослідження. Останнім часом в українському суспільстві відбуваються все більш помітні трансформаційні процеси, обумовлені прагненням до європейського, більш цивілізованого рівня прав людини. У зв'язку з цим Україні необхідно подолати значну кількість викликів, які постають перед усіма сферами громадського життя, в тому числі й у галузі спеціальної освіти. Впровадження інклюзії на всіх рівнях навчання, зміна поглядів на питання надання освітніх послуг особам з психофізичними особливостями зміщують акценти у концепції шкільної освіти з предметоцентризму на дитиноцентризм. Все це пов'язано й зі змінами вимог суспільства до випускника закладу загальної середньої освіти: актуальності набуває ідея навчання та виховання людини, яка здатна приймати нестандартні рішення й створювати принципово нові ідеї, що сприяє адекватному й сучасному її реагуванню на події у країні та світі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В даному контексті все більше дослідників, серед яких провідні вітчизняні педагоги і психологи (Калошин, 2013; Моляко, 1991; Сухомлинський, 1969 та ін.), а також зарубіжні вчені (Гарднер, 2020; Ейтс, 2017 та ін.), вивчають різнобічні аспекти процесу формування творчих здібностей особистості, акцентуючи увагу на винятковій значущості у житті людини діяльності, в результаті якої

створюється щось нове – предмети зовнішнього світу, думки, ідеї, що відкривають нові знання про світ і нове ставлення до дійсності.

Не оминають проблему розвитку творчих здібностей і науковці в галузі спеціальної освіти. Окремі аспекти формування здатності до творчої діяльності у дітей з різними психофізичними особливостями знаходимо у працях вчених: щодо дітей з порушеннями слуху (Борщевська, 2013; Лепетченко, 2015); щодо дітей з порушеннями зору (Гудим, 2014; Костенко, 2019); Кузава, 2020; Чеботарьова, 2020); дітей з інтелектуальними порушеннями (Рібцун, 2020; Пінчук, 2021); дітей з мовленнєвими порушеннями (Гавеля, 2021).

Перелічені наукові дослідження висвітлюють лише окремі складові проблеми творчого розвитку дітей з психофізичними особливостями. Водночас висока затребуваність у розробленні відповідних сучасних технологій та методик вимагає теоретично обґрунтованих та практично апробованих досліджень, які б посприяли оптимізації процесу формування творчої особистості учня з особливими потребами в умовах НУШ, враховуючи цілі інтеграції таких дітей у суспільство. Саме цей факт обумовив вибір напряму нашого дослідження, присвяченого вивченню творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами середнього шкільного віку.

Мета статті – висвітлення результатів дослідження стану творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами (ООП) середнього шкільного віку.

Методи дослідження. З метою вивчення творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку було застосовано як теоретичні, так і емпіричні методи. За допомогою теоретичних методів – аналізу наукової літератури – вдалося з'ясувати ступінь розробленості дослідницької проблеми й визначити підґрунтя для проведення експериментальної діяльності. Емпіричні методи – експеримент, тестування, опитування,

спостереження й бесіда – дозволили дослідити стан творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку.

Результати дослідження. Експериментальне дослідження розвитку творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку проводилося поетапно, відповідно до визначеного методичного інструментарію – Тесту креативності Ф. Вільямса (за модифікацією Н. Бельської) (Бельська, 2021): тестування дивергентного мислення; опитування учнів з ООП з метою самооцінки особистісних якостей, пов'язаних з творчою активністю; опитування педагогів та батьків з метою оцінки творчих здібностей дітей, як і в попередніх двох тестах, що дає можливість порівняти результати.

Учасниками експериментального дослідження, присвяченого вивченню особливостей розвитку творчих здібностей у дітей з ООП середнього шкільного віку, стали: учні закладу загальної середньої освіти імені Василя Стуса (Краматорської міської ради, Донецької області) – 9 осіб (експериментальна група); учні Краматорської спеціальної школи № 18 I - II ступенів Донецької обласної ради – 11 осіб (контрольна група).

Педагогічне спостереження й бесіди з учасниками проводилися в тих випадках, коли потрібно було уточнити інформацію щодо творчої активності окремої дитини.

Підбір контингенту досліджуваних здійснювався з врахуванням їхнього стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку, соціальної ситуації розвитку.

Розглянемо результати експериментальної роботи за кожним із визначених етапів.

Тестування дивергентного мислення проводилося у формі групової роботи. Аналіз отриманих результатів здійснювався за визначеними у методиці критеріями: швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість.

Для того, щоб діти мали змогу опрацювати всі шість малюнків, тривалість часу на виконання завдання було істотно збільшено (порівняно з

оригінальним варіантом методики, де на 12 малюнків відводиться 20-25 хвилин) – до 20 хвилин.

45 % від загальної кількості дітей з ООП впоралися з усіма малюнками.

20 % учнів змогли опрацювати 5 малюнків.

30 % учнів з ООП впоралися лише з половиною завдання й виконали 3 малюнки.

Одна дитина із кола загальної кількості досліджуваних змогла опрацювати лише два малюнка.

За нашими спостереженнями було декілька причин, через які діти не встигали виконувати всі роботи:

- зосередженість на якості малюнків, через що не вистачило часу на всі зображення;
- уповільнене виконання завдання, потреба у додатковому роз'ясненні інструкції;
- низька зосередженість: дитина постійно відволікалася, не могла сконцентруватися на роботі.

За критерієм гнучкості мислення, який визначався кількістю змін категорій малюнків, було отримано такі результати:

- одна дитина із загальної кількості досліджуваних набрала найбільшу кількість балів, повторивши у двох малюнках одну і ту ж саму категорію (обидва малюнка відносилися до категорії «живе» – зображення дівчинки та кішки);
- 40 % досліджуваних учнів з ООП міняли категорії у малюнках тричі;
- 35 % учнів з ООП – двічі;
- у однієї дитини всі, крім одного, малюнки відносилися до однієї категорії; одна дитина малювала одне і те ж саме.

Аналізуючи результати тестування за критерієм гнучкості, було встановлено, що однією з причин того, що досліджувані не добирали потрібних балів, було те, що попередньо вони не встигли опрацювати всі

шість малюнків. Інші причини були обумовлені індивідуальними психофізичними особливостями дітей.

Загальний аналіз результатів дослідження творчих здібностей учнів з ООП середнього шкільного віку за показником оригінальності показав, що в цілому роботи досліджуваних не відрізнялися оригінальністю. Як правило, діти або домальовували щось до символічної фігури або зображували щось всередині. Малюнки 40 % досліджуваних можемо охарактеризувати як вкрай бідні на деталі. Водночас у малюнках 30 % учнів з ООП середнього шкільного віку у поодиноких випадках зустрічалися такі, в яких до символічної фігури було домальовано елементи як ззовні, так і в середині.

За критерієм розробленості малюнки досліджуваних, переважно, відзначалися симетричністю, одноманітністю, навіть схожістю між собою. У роботах лише 20 % учнів з ООП фігурували асиметричні зображення, деталі яких розташовувалися з обох сторін контуру й асиметрично зображувалися у середині контуру.

Підписи до зображень не були багатослівними. Учні з ООП називали свої малюнки одним, зрідка двома словами, в яких не було прихованого смислу.

Варто відзначити, що характерними рисами робіт дітей з ООП середнього шкільного віку були: поспішність, спрощеність та схематичність зображення, мала кількість та невиразність деталей, використання звуженого спектру кольорів, слабкий інтерес до завдання й низька зосередженість на його виконанні.

Наступним етапом експериментальної роботи було проведення опитування досліджуваних за опитувальником *особистісних творчих характеристик*. Відповіді учнів з ООП середнього шкільного віку за даним опитувальником в цілому не засвідчили високого рівня особистісних творчих характеристик досліджуваних. Лише одна дитина із загальної кількості учасників експерименту набрала кількість балів, яка б давала змогу віднести її відповіді до умовного «високого рівня». Водночас, важливо зауважити, що

кількість цих балів (45) максимально наближені до межі з умовним середнім рівнем творчих здібностей.

70 % із загальної кількості досліджуваних показали середній рівень творчих здібностей на даному етапі констатувального дослідження. Водночас спостереження за дітьми, які проводилися в ході їх роботи над опитувальником, дозволяють стверджувати, що не всі уважно читали питання і на листках цілком можливі «випадкові» відповіді. Отже, припускаємо, що результати оцінки відповідей деяких досліджуваних є завищеними.

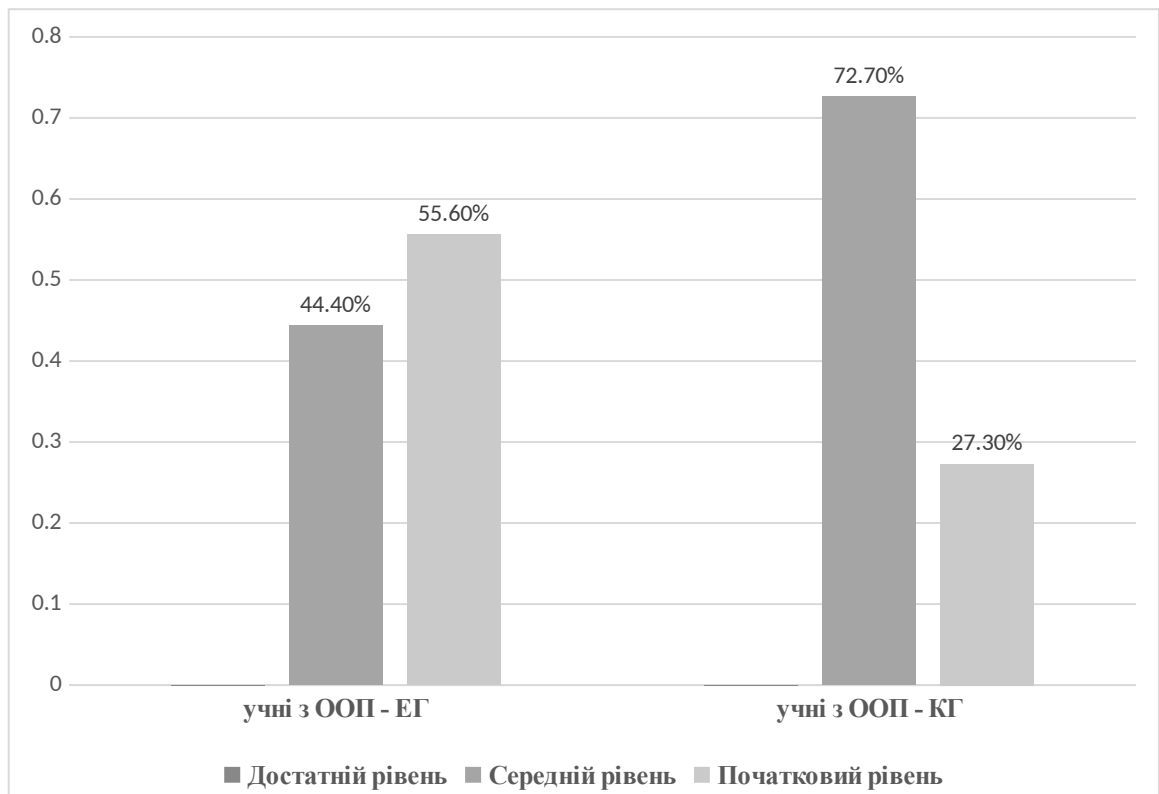
25 % дітей продемонстрували низькі показники творчих здібностей, пройшовши опитування. Такі досліджувані часто не проявляли особливого інтересу до експерименту, відволікалися на сторонні речі, не вдумувалися у питання. Втім три учні (15 %) звернулися по допомогу до експериментатора, що засвідчує усвідомленість виконання завдання.

Останній етап практичної діяльності з дослідження творчих здібностей дітей середнього шкільного віку з ООП передбачав *роботу з батьками та педагогами досліджуваних за оціночною шкалою Вільямса*.

Результати тестування педагогів та батьків досліджуваних в обох групах – експериментальній та контрольній – були високою мірою схожими.

Цікаво, що найбільшим підсумковим балом на даному етапі констатації був 52 із можливих 100. Цей показник відповідно було віднесено до умовного середнього рівня розвитку творчих здібностей. Також надзвичайним нам здалося те, що виділені умовні середній та низький рівні розвитку творчих здібностей розподілилися між загальним числом досліджуваних 50 % на 50 %.

Підсумовані бали, отримані дітьми на всіх трьох етапах констатувального дослідження за модифікованим тестом креативності Ф. Вільямса, дозволили розподілити їх на дві групи: учнів з ООП з середнім рівнем розвитку творчих здібностей; учнів з ООП з початковим рівнем розвитку творчих здібностей (див. рис1).

Рис 1. Порівняльна діаграма узагальнених результатів дослідження творчих здібностей учнів з ООП за модифікованим тестом креативності Ф. Вільямса

Підсумкове підрахування балів засвідчило, що достатнього рівня розвитку творчих здібностей не вдалося продемонструвати жодному з досліджуваних учнів.

Із загальної кількості учнів з ООП середнього шкільного віку 60 % вийшли на середній рівень розвитку творчих здібностей. Такі діти проявляли зацікавленість експериментальною роботою, старалися зрозуміти і правильно виконати інструкції, ставили уточнюючі запитання, якщо відчували утруднення. Вони працювали в середньому темпі, деякі учні хвилювалися, що можуть помилитися чи не встигнути закінчити роботу. Водночас, виконані завдання та зображені малюнки не відзначалися креативністю. Скоріше можна охарактеризувати ті образи, якими оперували діти даної категорії, як репродуктивні, або такі, що виникали в результаті певних асоціацій. Примітно, що малюнки часто були абсолютно однаковими

(наприклад: «сонце», «м'яч», «дробина»), надписи до них та відповіді також часто збігалися.

40 % учнів з ООП середнього шкільного віку продемонстрували низький рівень розвитку творчих здібностей. Експериментальні завдання мало цікавили таких досліджуваних або спостерігалось швидке згасання інтересу. Часто відповіді давалися навмання, неусвідомлено. У деяких дітей даної категорії спостерігалось уповільнене сприйняття та виконання завдань, через що оцінка за критеріями творчих здібностей знижувалася. Негативно позначалася на якості діяльності порушена моторика учнів з ООП. Результати тестування педагогів та батьків і бесіди з ними підтвердили припущений нами стан творчої діяльності досліджуваних і необхідність цілеспрямовано працювати з цими дітьми у напрямі розвитку їх творчих здібностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, експериментальне вивчення розвитку творчих здібностей учнів середнього шкільного віку з ООП здійснювалося за модифікованим тестом креативності Ф. Вільямса й включало такі етапи роботи: завершення запропонованих малюнків (тест дивергентного мислення); визначення самооцінки якостей особистості, пов'язаних з творчою активністю досліджуваних за опитувальником особистісних творчих характеристик; тестування педагогів та батьків досліджуваних дітей за оціночною шкалою Вільямса з метою порівняння результатів. Підсумкові результати на етапі констатації в експериментальній та контрольній групах учнів з ООП мало чим різнилися між собою, що у формуальному експерименті дасть змогу з'ясувати ефективність експериментальної діяльності з розвитку творчих здібностей учнів з ООП. Більшість дітей продемонстрували середній рівень розвитку творчих здібностей за загальним показником. Такі діти хоча і проявляли інтерес до творчої діяльності, виконували завдання скоріше на репродуктивному рівні, ніж креативному. 40 % досліджуваних було

віднесено до групи учнів з низьким рівнем розвитку творчих здібностей, творча активність в них фактично була відсутня.

Дане дослідження є перспективним для подальшого вивчення вченими у галузі спеціальної освіти. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговують такі його аспекти, як: вивчення особливостей становлення творчих здібностей у окремих категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку; впровадження методів розвитку творчих здібностей учнів з ООП в урочну діяльність інклюзивних класів; застосування різних засобів корекції з метою розвитку творчих здібностей учнів з ООП.

Література

1. Баранюк, І. Г. (2017). Василь Сухомлинський про гармонію емоційно-образного та логіко-розумового у вихованні дитини. *Рідна школа*, (4), 15–17.
2. Бельська, Н. А., Мельник, М. Ю., & Новгородська, М. М. (2021). Діагностика креативності у профорієнтаційній роботі : методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 72.
3. Борщевська, Л. В. (2013). Особливості художньо-естетичного розвитку дошкільників з порушеннями слуху. *Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання*. (4), 7–12.
4. Gardiner, P. (2020). Learning to think together: creativity, interdisciplinary collaboration and epistemic control. *Thinking skills and creativity*, 38, 100749. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100749>.
5. Гавеля, О. М., & Драч Т. Л. (2021). Розвиток пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю-модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик. *Мистецтвознавчі записки = NOTES ON ART CRITICISM*, (39), 59-63, <http://journals.uran.ua/mz/article/view/238684>
6. Гудим І., (2014). Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору. *Особлива дитина: навчання і виховання*, (4), 24-30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2014_4_6.

7. Калошин, В. Ф. (2013). Навчіть дитину мріяти. *Обдарована дитина*, (7), 59–65.
8. Костенко, Т. М., & Гудим, І. М. (2019). Навчання дітей із порушеннями зору : навчально-методичний посібник, Харків : Вид-во «Ранок», 184.
9. Кузава, І. Б. (2020). Розвиток музично-творчих здібностей дошкільників із затримкою психічного розвитку в ігровій діяльності, *Актуальні питання гуманітарних наук*, (32(1)), 248-253, [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_32\(1\)_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_32(1)_41)
10. Лепетченко, М. В. (2015). Творче самовираження дошкільників із порушеннями мовлення як педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, (6), 17–20, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_6_6
11. Моляко, В. О. (1991). Концепція виховання творчої особистості. *Рідна школа*, (5), 47–51.
12. Пінчук, Ю. В., & Марченко, Ю. В. (2021). Корекція зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами казкотерапії. *Науковий журнал Хортицької національної академії*, (5), <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/article/view/133>
13. Рібцун, Ю. В. (2020). Діалогова взаємодія педагогів та учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення (1-2, 3-4 класи) («Мистецька галузь», «Технологічна галузь»). Стандартизація навчально-методичного забезпечення навчання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. К. : Ін-т спец. педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України, 57.
14. Чеботарьова, О. В., & Гладченко, І. В. (2020). Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 128.
15. Yates, E., & Twigg, E. (2017). Developing creativity in early childhood studies students. *Thinking skills and creativity*, 23, 42-57.

References

1. Baraniuk, I. H. (2017). Vasyl Sukhomlynskyi pro harmoniiu emotsiino-obraznogo ta lohiko-rozumovoho u vykhovanni dytyny [Vasyl Sukhomlynskyi on the harmony of the emotional-figurative and the logical-intellectual in raising a child]. *Ridna shkola*, (4), 15–17. [in Ukrainian].
2. Bielska, N. (2021). Diahnastyka kreatyvnosti u proforiientatsiinii roboti [Diagnostics of creativity in career guidance work]: metodychni rekomendatsii / N. Bielska, M. Melnyk, M. M. Novohorodska. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 72. [in Ukrainian].
3. Borshchevska, L. V. (2013). Osoblyvosti khudozhno-estetychnoho rozvytku doshkilnykiv z porushenniamy slukhu [Peculiarities of artistic and aesthetic development of preschoolers with hearing impairment]. *Dytyna iz sensornymy porushenniamy: rozvytok, navchannia, vykhovannia*, (4), 7–12. [in Ukrainian].
4. Gardiner, P. (2020). Learning to think together: creativity, interdisciplinary collaboration and epistemic control. *Thinking skills and creativity*, 38, 100749. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100749>. [in English].
5. Havelia, O. M. (2021). Rozvytok plastychnykh zdibnostei ditei-autystiv zasobamy tantsiu-modern v umovakh suchasnykh kulturno-mystetskykh praktyk [Development of plastic abilities of autistic children by means of modern dance in the conditions of modern cultural and artistic practices] / O. M. Havelia, T. L. Drach. *Mystetstvoznavchi zapysky = NOTES ON ART CRITICISM* : zbirnyk naukovykh prats, Vol. 39, 59-63. URL: <http://journals.uran.ua/mz/article/view/238684>. [in Ukrainian].
6. Hudym, I. (2014). Rozvytok piznavalnykh interesiv i zdibnostei doshkilnykiv iz porushenniamy zoru [Development of cognitive interests and abilities of preschoolers with visual impairments]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, (4), 24-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2014_4_6. [in Ukrainian].

7. Kaloshyn, V. F. (2013). Navchit dytynu mriiaty [Teach your child to dream]. *Obdarovana dytyna*, (7), 59–65. [in Ukrainian].
8. Kostenko, T. M. (2019). Navchannia ditei iz porushenniamy zoru [Education of children with visual impairments: educational and methodological manual]: navchalno-metodychnyi posibnyk / T. M. Kostenko, I. M. Hudym. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», 184. [in Ukrainian].
9. Kuzava, I. B. (2020). Rozvytok muzychno-tvorchykh zdibnostei doshkilnykiv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku v ihrovii diialnosti [Development of musical and creative abilities of preschoolers with mental retardation in game activities]. [Elektronnyi resurs]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, Vol. 32 (1), 248-253. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_32\(1\)_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_32(1)_41). [in Ukrainian].
10. Lepetchenko, M. V. (2015). Tvorche samovyrazhennia doshkilnykiv iz porushenniamy movlennia yak pedahohichna problema [Creative self-expression of preschoolers with speech disorders as a pedagogical problem]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, (6), 17–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_6_6. [in Ukrainian].
11. Moliako, V. O. (1991). Kontsepsiia vykhovannia tvorchoi osobystosti. *Ridna shkola*, (5), 47–51. [in Ukrainian].
12. Pinchuk, Yu. V., & Marchenko, Yu. V. (2021). Korektsiia zviaznoho movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia zasobamy kazkoterapii [Correction of coherent speech of older preschool children with general underdevelopment of speech by means of fairy-tale therapy.]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii*, (5). URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/article/view/133>. [in Ukrainian].
13. Ribtsun, Yu. V. (2020). Dialohova vzaiemodiia pedahohiv ta uchniv pochatkovykh klasiv iz tiazhkymy porushenniamy movlennia (1-2, 3-4 klasy) («Mystetska haluz», «Tekhnolohichna haluz»). Standartyzatsiia navchalno-metodychnoho zabezpechennia navchannia molodshykh shkolariv z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Dialogic interaction of teachers and students of

primary classes with severe speech disorders (grades 1-2, 3-4) («Art branch», «Technology branch»). Standardization of educational and methodological support for the education of younger schoolchildren with severe speech disorders]: navch.-metod. posib. K. : In-t spets. pedahohiky i psykhohohii im.. M. Yarmachenka NAPN Ukrainy, 57. [in Ukrainian].

14. Chebotarova, O. V. (2020). Uchni pochatkovykh klasiv iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku: navchannia ta rozvytok [Primary school students with intellectual development disorders: learning and development] : navchalno-metodychnyi posibnyk / O. V. Chebotaro-va, I. V. Hladchenko. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», 128. [in Ukrainian].

15. Yates, E., & Twigg, E. (2017). Developing creativity in early childhood studies students. *Thinking skills and creativity*, 23, 42-57. [in English].